

Praha, 6. listopadu 1976

Milá paní profesorko,

trochu mne překvapila Vaše „přátelská prosba“, abych „tak úplně neničil Vaše výchovatské úsilí vůči Martinovi“. Výtku, že kazím mládež, bych čekal spíše z jiné strany. Vidíte to tak, že u Martina svým působením podporuji jeho sklon k povrchnosti a k diletantismu. Protože si Vás tak velmi vážím, předešlu nejprve krátkou apologii.

Celá věc začala tím, že na četné Martinovy otázky a problémy si navykli jeho rodiče odkazovat na mne. Ta situace je docela nová, neboť Martin sám se teprve v posledních měsících (nanejvýš v jednom roce) dost pronikavě změnil, pokud to já spíše na dálku a zvenčí mohu posuzovat. Když letos koncem června za mnou Honza přijel do lázní, vzal s sebou Martina, aby se prý konečně sám zeptal na vše, co ode mne chtěl vědět. Ale Martin ze sebe skoro nic nevytěhl a vrátil se domů zklamán. Než odjel, vyzval jsem jej, aby si své otázky promyslel a aby mi je zformulované napsal. Zejména jsem trval na jejich podrobnějším vypracování a odmítl jsem mu na místě, když mi místo skutečných otázek uvedl několik témat či pouhých názvů témat (např. vzkříšení, život věčný apod.). Když přitom Honza poznamenal, že Martin se nedokáže dost dobře písemně vyjadřovat, navrhl jsem komunikaci pomocí magnetofonového pásku. Potom se dva měsíce nic nestalo; až když měla paní Šimsová narozeniny, byl u nás a zase jsme spolu trochu mluvili. Chtěl jsem to (kvůli němu, tj. aby si sám poslechl, co říká) nahrát, ale nic z toho nebylo. Po narozeninách babičky jsme byli spolu s řadou dalších na Šumavě, kde měl Martin sice příležitost slyšet některé mé výklady (např. o utrpení, ke kterémuž tématu se pak vracel ve svých namluvených otázkách), ale spolu jsme téměř nemluvili. Pak odjel do Německa a teprve při návratu se zase stavoval u nás a došlo znovu k rozhovoru, tentokrát docela zajímavému (také referoval o diskusích v Německu). A tady jsme se napevno dohodli, že jednak bude své otázky, připomínky a námítky posílat nahrané na pásek, jednak že já budu posílat rovněž namluvený jakýsi úvod do filosofie (k němuž se Martin a někteří jeho přátelé budou vyjadřovat v diskusi, zase nahrané na pásek). Potom opět uběhl delší čas, až se Martin objevil v Praze zase asi před týdnem. Mezitím mi poslal už dvakrát kazetu se svými otázkami a poznámkami; na první jsem mu odpověděl (zase na kazetě), na druhou ještě nikoliv. Před týdnem jsem mu s sebou dal první asi pět čtvrtí hodiny trvající výklad z „úvodu do filosofie“, který se mi ostatně jeví dost nepodařený, zvláště ke konci, což jsem mu hned řekl. V první kazetě mi mj. sdělil, že jste vyslovila pochybnosti o mém doporučení, aby si přečetl něco ze *Zlomků*; ve své odpovědi jsem se té věci také dotkl (a ovšem také toho, zda je v jeho případě předčasné se pouštět do filosofie takzvaně bez předpokladů). Nevím, zda je možno za těchto několik málo rozhovorů „úplně zničit“ tři roky vašeho výchovatského úsilí; spíše bych řekl, že to možno není.

Jak jsem již naznačil, nelákal jsem na nic Martina a už vůbec jsem neměl v úmyslu nějak zasahovat do Vaší pedagogické praxe, dokonce jsem ji nikdy ani nekomentoval (už jen proto, že jsem o ní nic nevěděl). Poprvé jsem se k ta-

kovému komentáři odhodlal, teprve když mi Martin referoval o Vašem vyjádření k mým doporučením filosofické četby. Na dálku mám těžko možnost mít na Martina větší vliv než Vy, když se vidíte každý týden. Ale Vy máte za to, že jsem u něho získal „nebetyčnou autoritu“ — a vysvětľujete to „především tím, že pochopil mou metodu jako něco velkolepého a snadného, co koresponduje s celým habitem jeho přirozenosti“ (totiž pustit se do hokejového zápasu, aniž se naučí bruslit). Zůstáváte u toho, že to tak Martin pochopil, ale mezi řádky čtu výzvu, abych Martinovi rázně objasnil, že to tak pochopil špatně. Píšete, že Martinova povaha nikdy nemilovala námahu a že mu proto není moc po chuti určité sebeodříkání. A nakonec postulujete: „pro Martina je podmínkou, aby byl donucen učit se“. A to jsou všechno věci, v nichž už nesouhlasím. Opouštím proto cestu apologie a přecházím raději k podstatě.

Nejenom Martin, ale většina dnešních mladých lidí to má těžké. Ale to není především proto, že jsou nuceni předčasně jít do učení a do zaměstnání, ačkoliv by mohli a měli ještě dále studovat. Neméně těžké to totiž mají také ti, co studovat jít mohli. Mladí lidé jsou dnes většinou neobyčejně dezorientováni v základních životních záležitostech. Rádl si kdysi stěžoval, že náleží k vykořeněné generaci a že vykořeněná byla již generace jejích rodičů. Od té doby uplynulo již hodně vody a máme tu již v Martinovi (nebo Petře atd.) pátou vykořeněnou generaci. Těmto mladým lidem nestačí říkat, že se musejí učit, že to znamená opravdu pracovat a že k tomu je zapotřebí určitého sebeodříkání. Nechápu totiž, k čemu to vlastně všechno je. Dospělí lidé, kteří je o tom přesvědčují, jsou vesměs tzv. zkrachované existence (jako jsem já nebo Honza, ale stejně tak i Vy). A situace je taková, že autoritu dnes vlastně mohou mít u mladých lidí jen zkrachované existence, protože ti nezkrachovaní nebudí obvykle ani nejmenší důvěru, ale naopak odpor, hnus a hněv. Naše civilizace a kultura je nalomená a silně se drobí a hroutí; nejsou dány podmínky pro normální kulturní kontinuitu. To způsobuje, že mladí lidé uvažují ještě mnohem radikálněji než v jiných dobách, ale nevyhnutelně také povrchněji (vždyť povrchní je generace jejich otců i dědů). A proto naprostou většinu mladých lidí, a dokonce právě těch nejschopnějších, nikdy nepřimějete, aby veškerou svou energii věnovali nějaké práci, o jejímž smyslu nejsou přesvědčeni nikoliv z nedostatku autorit, nýbrž z absence osobní živé zkušenosti, že to smysl má, z absence jakéhokoliv vlastního nahlédnutí, že je vskutku nezbytné ovládnout hlavní světové jazyky, ale také staré, mrtvé jazyky, že je třeba alespoň zhruba získat přehled o současném stavu vědeckého bádání v některých stěžejních disciplínách (jako je jaderná a kvantová fyzika, astrofyzika a kosmologie, biologie atd. atd.), zejména pak, že je třeba se naučit přesně a nekonfúzně myslet a také být schopen své myšlení co nejlépe kontrolovat. Problém právě spočívá v tom, jak jim připravit předpoklady k tomu, aby byli zasazeni a uchvázeni něčím tak, že by jim to otevřelo osobní životní perspektivu, a zároveň aby byli otřeseni poznáním, že jsou naprosto nedostatečně vybaveni a připraveni a že si musí co nejrychleji mezery až propasti ve svých vědomostech a dovednostech atd. doplnit a vyplnit. A z tohoto hlediska se mi zdá, že dnes pro Martina není nejdůležitější „osvojit si aspoň relativní

schopnost číst německé texty“, nýbrž se životně zorientovat, rozpoznat hodnotící kritéria a na základě vlastního nahlédnutí se rozhodnout některé věci dělat pořádně, jiné trochu a některé vůbec ne. Jirku snad je možno ještě přimět k tomu, aby se učil slovíčka a gramatiku, aniž by sám chápal, k čemu to je (či bude) dobré, ale Martin už to musí sám vidět. Zatím mám dojem, že nebetyčnost mé autority u Martina vidíte v odrazu panoptikálně zkresleném; kdyby tomu tak ovšem vskutku bylo (a kdyby to trochu vydrželo), neplýtvál bych rozhodně takto získanou autoritou, abych je přiměl učit se gramatice a slovíčkům. Na to už ve svém věku stačí sám, aby se k tomu přiměl. A kdybyste měla pravdu, že je bytostně nakloněn povrchnosti a diletování, pak není co zkazit. Časem se to ukáže a pak všeho necháme. Já se mu zprotivím svými požadavky a svou náročností a on mne přestane zajímat jako adept přesného a životně odpovědného myšlení. Myslím však, že po těch několika málo společných kontaktech by bylo nyní ještě předčasné to rozhodovat.

Máte zvláštní, mně dost nepochopitelnou nedůvěru k mluvenému slovu. A přece právě mluvené slovo je živé, kdežto psaný nebo tištěný text je jen jakýmsi reliktem, jakýmsi zkamenělým skeletem kdysi živého slova. Řeč je sice pramenem nedorozumění, jak řekla liška Malému princovi, a to vždy, tedy také živá řeč, ale psaný text je vždycky mnohem méně určitý než mluvené slovo, protože je zbaven mnohých harmonických tónů. Špatně přečíst je vždycky snadnější a pravděpodobnější než špatně slyšet. Já jsem vždycky lépe psal než mluvil; když jsem chtěl něco říci, byl jsem neprůhledný, zbytečně komplikovaný, nesrozumitelný (pamatuji se, kolikrát mi to vytýkal např. prof. Souček). Ale zároveň jsem si povšiml, že jsem byl výjimkou. Většinu mých kolegů na střední škole i na fakultě vyhovovaly mnohem víc ústní zkoušky než vypracování referátu. A Jiří Němec, nedostižný v takřka bravurních formulacích v diskusích, si nejednou postěžoval, že ho opustí každá myšlenka ve chvíli, kdy si s tužkou v ruce sedne před prázdný papír. A měl jsem také sám takovou zkušenost, že v přednášce, při níž pozoruji na očích posluchačů pochopení i nepochopení, zájem i ospalost, mluvím docela jinak, než kdybych seděl u stroje a psal. Proto jsem si tolik navykl v poslední době zachycovat na pásek nejrozličnější hovory a s nemalým užitkem. Když člověk píše, mnohem více stylizuje sám sebe i své myšlení a svůj myšlenkový postup, než když hovoří k někomu přímo. Prostě mám za to, že v dnešní době, která je tak zaměřena falešným, ideologickým způsobem myšlení, si musí filosofie osvojit znovu schopnost oslovovat živým slovem na ulicích a na tržištích (ovšem i v posluchárnách), a nejenom připravené, dozrálé a několik cizích jazyků včetně latiny a řečtiny ovládající lidi, nýbrž prostě každého, kdo bude mít uši k slyšení. Zkrátka filosofie musí umět také kázat, a nejenom produkovat tlustopisy. Kromě toho mám za to, že umět se vyjádřit jasně a přesně není podmíněno návykem a dovedností se vyjadřovat písemně. Je spousta filosofů, kteří po sobě nezanechali písemně mnoho (někdy vůbec nic), a přece měli značný, někdy epochální význam. (Nemyslím jen na takového Sókrata, který asi nepsal nikdy ani řádek, ale třeba na francouzského interpreta Hegelovy filosofie, Alexandra Kojěva; ostatně ani po samotném Hegelovi by toho moc nezbylo,

kdyby jeho žáci pilně nezapisovali jeho „fatální kdákání“, jak se nevážně vyjádřil Heine.) Psát si své myšlenky je dobré jako pomůcka reflexe, tj. myšlenkového návratu k tomu, co jsem předtím myslel. Ale tuhle funkci zastane magnetofon také velmi dobře.

Píšete, že máte za to, že „Martin na tu filosofii vůbec nedozrál, nezná základy elementární logiky, neví ani, co to je pojem a podobné předpoklady myšlení“. Domnívám se, že to je (nebo že by to byla, kdyby tomu tak skutečně bylo) značná výhoda, především je ovšem nepochybné, že Martin myslí v pojmech, takže zkušenost s pojmy už má. „Vědět, co to je pojem“ ovšem už znamená si osvojit nějakou teorii, aniž by byl v tu chvíli schopen kontrolovat její správnost. Nu což, to by si mohl opravit později. Ale každá teorie pojmu, každá logická teorie, ba každá gramatika a vůbec už sám jazyk a řeč vedou Martina určitým směrem. To znamená, že ať už Martin na tu filosofii dozrál, nebo ne, nějaká filosofie už se o něho dávno pokouší a už si s ním hraje, už ho táhne, kam třeba on sám vůbec nechce. A my přece víme, že ta filosofie, která zamořila a zaplavila všechno naše myšlení a všechno naše vědomí, je převážně už *passé*, mnohokrát nalomená, neschopná unést všechno to, co by unést měla a co skutečná, pravá filosofie dnes unést musí. Proč má Martin vůbec všechnu tu veteš polykat spolu s učením, o jehož smysluplnosti dokonce ani není přesvědčen, jako kočka nebo sova polykají myši? Připravujeme ho dost na to, že čas od času bude muset vyvrhnout kosti a chlupy? Učíme ho vrhnout? Mám totiž za to – smím-li malé srovnat s velkým –, že dnes tím nejhlavnějším ve filosofii není umění babické, jak kdysi učil Sókratés, ale umění vydávat a vyvrhnout vše nestravitelné a otravující, co dnes musí člověk od nejútlejšího dětství neustále polykat, stručně a krátce řečeno: kritická reflexe. A ta může startovat na kterémkoliv místě. Považuji filosofii za systematickou principiální reflexi; jako taková nemá žádného přirozeného počátku, nýbrž může začít všude. Nemá také žádných apriorních předpokladů, protože se ke svým předpokladům teprve postupně propracovává a dopracovává (zatímco věda jde ustavičně kupředu, přidávajíc k již zjištěným faktům fakta nová, a jenom občas nucena okolnostmi změnit způsob svého výkladu, filosofie jde kupředu vlastně jen tím, že jde zpět, dosahuje svých výšek v hlubinách, kde ohledává své vlastní kořeny).

Domnívám se (shodně kupříkladu s Jaspersem), že se filosoficky orientují (v naší epoše) už malé děti; mají schopnost určitých filosofických postřehů, jakož i určité základní orientace a filosofického postupu, byť jen v náznaku, nápadu, snad jakoby v intuici. Zdá se, jako by při dospívání tuto schopnost ztrácely a pak kolem 17. až 20. roku ji musely znovu objevovat. Celkem vzato se středoškoláci seznamovali s filosofií v septimě a v oktávě (nechme stranou nesmyslný a hloupý způsob, jakým se to obvykle dělo). Martin právě v těchto letech je a začal spontánně o filosofické a podobné otázky projevovat zájem. Nevím důvod, proč by se mu mělo říkat, že má na podobné otázky ještě času dost, ať se zatím učí slovíčka a gramatiku, že se mu budou jednou moc hodit. Vzpomínám si na Honzu Sokola, nyní Patočkova zetě, který odešel proti vůli rodičů ze střední školy, protože mu studium na ní připadalo nesmyslné. Po

několika letech v zaměstnání si studium dálkově dohonil a pak ještě právě tak vystudoval techniku, ale také si pozoruhodně doplnil humanistické vzdělání, a dokonce i obory theologické; jako katolík je členem novozákonní překladatelské skupiny dříve Součkovy, dnes Pokorného na Komenského fakultě, protože je také výborný řečtinář. – Vím samozřejmě, že to není ideál, ale obecnou situaci našich dětí nevylepšíme individuální péčí. Takřka šest let na střední škole jsem si přivydělával kondicemi a získal jsem hluboký despekt k dětem bohatých rodičů, kteří si mohli dovolit předplatit domácí učitele, aby své děti zachránili před propadnutím. Jak to bylo jen trochu možné, orientoval jsem se na nadané děti, jejichž rodiče chtěli, aby se učily něčemu navíc, něčemu, co ve škole neměly. Snad proto jsem se o vlastní děti tak málo staral, pokud šlo o školní látku. Nemám důvodu, proč bych měl s Martinem hrát jinou hru. (Ani bych nemohl na tu dálku; Jirka je sice můj kmotřenec, ale zatím jsem nenašel společnou řeč s ním, kdežto s Martinem už ano, jak se mi zdá.) Když se ukáže, že u něho převládá lenost nad zájmem o věc, povrchnost nad poctivou a odpovědnou myšlenkovou prací, pak se po mém soudu nedá nic dělat. Takových dětí je mnoho, většina. Mám dojem, že v těžkých dobách, jako je naše, je nutno se především orientovat na ty nejschopnější a nejnadanější, protože ti budou někdy v budoucnosti schopni vychovávat novou generaci schopných, kdežto průměrní budou pak tím větší brzdou, čím větší vědomosti a dovednosti se jim podaří mezitím nashromáždit. A pak, ve filosofii dost málo záleží na vědomostech (neříkám ovšem, že vůbec ne); již před Sókratovci přísně rozlišovali mezi moudrostí a mnohověděním.

A posléze: zda je lépe vycházet z vlastních otázek než z naučených pravd. Mám (s Rádlem) za to, že pravda je jen tehdy pravdou, když je naší pravdou, a tou se stane jen za předpokladu, že se stane odpovědí na naši otázku. Co je platno dát člověku diamant, když jej považuje za kamínek? K čemu je zlato člověku, který umírá hlady? Nejprve je třeba zjistit, co člověk potřebuje, po čem prahne, na co je zvědav, o čem se zajímá, po čem žízní a hladoví. Filosofická desorientovanost v době tak filosofí a pafilosofiemi zamořené a promočené, jako je naše, je vlastně obrovskou žízňí a strašným hladem. „Nebo který z vás jest člověk, kteréhož kdyby prosil syn jeho za chléb, zdali kamene podá jemu?“ A tu bych řekl, že ta gramatika a ta slovíčka jsou kameny. Ostatně asi před měsícem jsem mluvil se dvěma filosofy z NSR (jedna z nich byla prof. von Brentano-ová) a ti se shodli v tom, jak dnes na celém světě odborní filosofové nedovedou odpovědět významně a smysluplně na to, po čem se mladí lidé dotazují, a jak je odvádějí jinam a jak jim předvádějí řešení problémů, které jim nejdříve vnutí, ale které vůbec nejsou jejich problémy. A tak přesto, že zájem o filosofii je obrovský, je brzo promarněn a zahlušen a vystřídán zklamáním anebo přinejmenším indifferencí a afilosofičností. Oba měli za to, že by bylo zapotřebí najít nový způsob zprostředkování kontaktu mladých lidí s filosofii, než je doposud běžný, nový typ úvodu do filosofie, a projevovali značný zájem o mé plány v tom směru.

Paní profesorko, jsem přesvědčen, že Martin bude brzo z té filosofie otráven a zklamán anebo že objeví své vlastní důvody pro to, aby se důkladněji a usi-

lovněji učil i těm slovíčkům a té gramatice, protože na vlastní kůži pozná, že se bez nich neobejde. Tak to bylo alespoň se mnou. Měl jsem nehorázný despekt k latině, ale asi po dvou třech letech jsem spontánně ze svého rozhodnutí začal chodit k penzionovanému profesoru latiny (kterého jsme měli necelý první rok na latinu) na soukromé hodiny řečtiny. A to jsem ještě vůbec nic nevěděl o filosofii a byl jsem v té době posedlý chemií, zejména fyzikální chemií. A mým rodičům to všechno bylo španělskou vesnicí. – Nedávno za mnou přišla jedna absolventka Komenského fakulty, čekající již tři měsíce na souhlas, na „konzultaci o Kantovi“, jak to formulovala. Ukázalo se, že ji velmi zaujala nepříliš dávno česky vyšla *Metafyzika mravů* a že po *Kritice praktického rozumu* se pustila do *Čistého rozumu*, ale pohořela. Chtěla, abych ji uvedl krátce a jasně do Kanta. Odcházela asi také poněkud zklamána, doprovázena radou, aby se naučila pořádně německy, jinak že její zájem o Kanta bude k ničemu. Slíbila, že se do toho hned pustí, a jak to jen trochu zvládne, že přijde opět. Uvádím to, abyste neztrácela veškerou naději. Já alespoň mám dojem, že ta dívka bude teď mít svůj vlastní důvod, proč se do němčiny pustit, a že dožene, co zatím zameškala. A ne-li, není nic ztraceno; Kanta ovšem bude muset nechat plavat a najít si něco jiného. Sklon k povrchnosti a diletantismu u ní také podporovat nehodlám a nebudu, jako u Martina.

Heda ovšem stejně působila jako katalyzátor (či spíše možná jako grafit při jaderném rozpadu). Pozdravuje Vás, jakož i všechna děvčata tak činí. Já pak Vám děkuji za dopis – a prosím, abyste přijala můj jako diskusní.

Budte velmi zdráva!

Váš

Slyšeli jsme již o 23. 10.